

وظایف تربیتی خانواده

از دیدگاه تربیت و روان شناسی اسلامی

حجت الاسلام دکتر سید محمد شفیع مازندرانی
عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قم

دفتر نشر فرهنگ اسلامی

سر شناسه:	شفیعی مازندرانی، محمد، ۱۳۲۸ -
عنوان و نام پدیدآور:	وظایف تربیتی خانواده از دیدگاه تربیت و روان شناسی اسلامی / محمد شفعی مازندرانی.
مشخصات نشر:	تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۸.
مشخصات ظاهری:	۲۰۸ ص: ۱۴/۵۰۲۱/۵ س. م
شابک:	0-242-476-964-978: ۲۵۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی:	فیا.
یادداشت:	واژه نامه.
موضوع:	اسلام و خانواده.
موضوع:	زناشویی (اسلام).
موضوع:	روابط زن و مرد - جنبه های مذهبی - اسلام.
شناسه افزوده:	دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
رده بندی کنگره:	۱۳۸۸ ۶۷۶ ش/۱۷۱/BP۲۲۳
رده بندی دیوبی:	۲۹۷/۴۸۳۱
شماره کتابشناسی ملی:	۱۹۵۲۷۴۶

دفتر مرکزی: یاسدازان، خیابان شهید ناطق نوری، بوستان کتاب، تلفن: ۲۲۸۵۵۱۶۴

عنوان: وظایف تربیتی خانواده از دیدگاه تربیت و روان شناسی اسلامی

تألیف: حجت الاسلام دکتر سید محمد شفعی مازندرانی

ویراستار: غلامرضا امامی

چاپ اول: ۱۳۸۹

این کتاب در ۲۰۰۰ نسخه در چاپخانه دفتر نشر فرهنگ اسلامی لیتوگرافی، چاپ و صحافی شد.

همه حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۰-۲۴۲-۴۷۶-۹۶۴-۹۷۸

فروشگاهها و مراکز پخش:

فروشگاه فردوسی: میدان امام خمینی، خیابان فردوسی، بن بست کوچه هنر، تلفن: ۳۳۱۱۲۲۸۸ - ۳۳۱۱۲۱۰۰

فروشگاه شماره یک: میدان انقلاب، بازارچه کتاب، تلفن: ۶۶۴۶۹۶۸۵

فروشگاه شماره دو: میدان انقلاب، خیابان ۱۶ آذر، تلفن: ۶۶۴۱۸۹۳۵

فروشگاه شماره سه: تجریش، تلفن: ۲۲۷۱۲۳۵۱

فروشگاه شماره چهار: میدان پانزده خرداد، جنب مسجد ارک، تلفن: ۳۳۹۲۷۴۱۲ - ۳۳۹۲۰۳۰۷

فروشگاه شماره پنج: یاسدازان، خیابان شهید ناطق نوری، گنجینه کتاب، تلفن: ۲۲۸۵۵۱۲۹

فروشگاه قم: خیابان صفائیه، کوچه ممتاز، کوچه شماره ۱۱، تلفن: ۷۷۳۸۱۵۰ - ۷۸۳۶۵۱۶

فروشگاه مشهد: چهار راه شهدا، پشت باغ نادری، کوچه شهید خورکبان، مجتمع گنجینه کتاب، تلفن: ۲۲۱۴۳۲۱ - ۲

فهرست

پیشگفتار.....	۱
فصل اول: معیارهای انتخاب همسر.....	۷
۱. کفو بودن.....	۸
۲. شکاک نبودن.....	۱۰
۳. اصالت خانوادگی.....	۱۰
۴. غیر فامیل.....	۱۱
۵. تام‌العیار.....	۱۲
۶. تمایل قلبی.....	۱۳
۷. پاک‌ره بودن.....	۱۴
۸. پاک‌دامنی.....	۱۵
۹. خردمند و خیراندیش.....	۱۵
۱۰. زیبایی و جمال.....	۱۶
۱۱. خنده‌رو و خوش‌خو.....	۱۸
۱۲. سنگین وزن نبودن.....	۱۸

۱۳.	پرهیز از می‌گساری.....	۱۹
۱۴.	فسق و فساد اخلاقی.....	۲۱
۲۲.	تأثیر زن بر شوهر و فرزند.....	۲۲
۲۴.	نتیجه:.....	۲۴

فصل دوم: وظایف شوهر..... ۲۵

۱.	نیکی به همسر (رفق و مدارا).....	۲۶
۲.	نهی از زدن همسر.....	۲۷
کیفیت تأدیب زن.....	۲۸	
۳.	خوش‌خویی در خانه.....	۳۰
۴.	حضور در کنار خانواده (فیزیکی و مدیریتی).....	۳۱
۵.	خدمت‌گزاری.....	۳۲
۳۳.	پاداش همکاری شوهر با همسر خود در منزل.....	۳۳
۶.	اطاعت غیر مجاز از زن.....	۳۶
۳۸.	نتیجه:.....	۳۸

فصل سوم: وظایف زن..... ۳۹

۱.	شوهرداری، جهاد در راه خدا.....	۳۹
امتیازی برای همسران.....	۴۰	
۲.	دارا بودن روحیه فرمانبری و تواضع عاشقانه.....	۴۲
۳.	بردباری و تحمل مرارت‌های زندگی.....	۴۳
۴.	خدمت‌گزاری.....	۴۳
پاداش خانه‌داری.....	۴۴	

۴۴	فاطمه عليها السلام در خانه
۴۵	سرّ تسبیحات حضرت فاطمه عليها السلام
۴۷	۵. اطاعت خداپسند
۴۹	۶. نیکی به پدر و مادر شوهر
۵۱	۷. آشپزی
۵۱	۸. حفظ حرمت شوهر
۵۳	۹. سپاس‌گزاری
۵۵	۱۰. لذت‌رسانی
۵۶	نتیجه:

۵۷	فصل چهارم: وظایف خانواده پس از تولد فرزند
۵۷	دوران هفت سال اول
۵۸	۱. اغذیه زائو
۵۸	۲. غذای نوزاد
۶۹	شیر مادر
۷۱	گزارشی از یک پژوهش علمی درباره شیر مادر
۷۲	دانستنی‌هایی درباره شیر مادر
۷۴	دیدگاه برخی از صاحب‌نظران
۷۴	دیدگاه ابن‌سینا
۷۶	دیدگاه غزالی
۷۶	دیدگاه ژان ژاک روسو
۷۹	۳. گرفتن کام کودک با تربت سیدالشهدا علیهم‌السلام
۷۹	۴. گرفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد

۵. پذیرش کودک ۸۰
- در محضر امام صادق علیه السلام ۸۱
۶. نام نیک ۸۲
- اهمیت انتخاب نام شایسته ۸۳
- تهاجم فرهنگی اسلامی ۸۵
۷. ختنه کردن ۸۵
۸. ولیمه تولد ۸۶
۹. بوسیدن و نوازش کردن ۸۶
۱۰. تحمل گریه کودک ۸۷
۱۱. بازی کودک ۸۹
- بردباری در برابر شلوغ کاری های کودک ۹۱
- توجه به اظهار نظر های کودکان ۹۱
۱۲. همبازی شدن با کودک ۹۳
- پژوهشی نوین ۹۵
۱۳. آموزش سطحی و تدریجی به کودک ۹۹
- دو پنجره در مغز انسان ۱۰۱
- نقش مغز در فراگیری زبان جدید در دوران بزرگسالی ۱۰۱
- به کودکان شیرخوار کلمه نیاموزید ۱۰۲
- صدا های نامفهوم نوزادان ۱۰۳
۱۴. آموزش برخی از موازین بهداشتی ۱۰۳
۱۵. وفای به عهد ۱۰۶
- فصل پنجم: وظایف خانواده در دوران هفت سالگی دوم فرزند ۱۰۹
۱. همسویی حکیمانه ۱۱۰

۲. آموزش آداب اجتماعی.....	۱۱۱
۳. آموزش علم و ادب.....	۱۱۲
۴. پرورش هنری.....	۱۱۸
۵. دقت در انتخاب دوستان و همبازی‌ها.....	۱۱۹
۶. توبیخ و تحسین سازنده.....	۱۲۱
۷. پرهیز از توجه نابهنگام به غریزه جنسی کودک.....	۱۲۲
۸. پرورش فطرت مذهبی و اخلاقی کودک.....	۱۲۴
الف - مرحله عملی.....	۱۲۸
ب - آشنایی با اسوه‌های آسمانی.....	۱۲۸
ج - آشنایی با دین.....	۱۲۹
۹. پرورش روحیه جرأت و جسارت حکیمانه.....	۱۳۰
صاحب‌نظران چه می‌گویند:.....	۱۳۰
ریموندیچ.....	۱۳۰
ژان ژاک روسو.....	۱۳۱
مراحل تربیتی روسو.....	۱۳۳
 فصل ششم: وظایف خانواده در دوران هفت سالگی سوم.....	 ۱۳۷
۱. توجه به مسئولیت‌پذیری کودک.....	۱۳۷
به کارگیری جوانان.....	۱۳۹
۲. دین‌آموزی.....	۱۴۲
۳. کار و کارآزمایی.....	۱۴۴
۴. آموزش علوم و مهارت‌ها.....	۱۴۵
آزادی در انتخاب رشته و گزینش مهارت‌ها و فنون.....	۱۴۷

۵. ازدواج ۱۴۸
- تأثیر ازدواج ۱۵۱
- تأثیر ازدواج از نظر ویل دورانت ۱۵۲
- داستان جالب ۱۵۴
- کیفر سنگ اندازی در امر ازدواج جوانان ۱۵۴
- ملاک ازدواج ۱۵۵
- اهمیت عشق در امر ازدواج ۱۵۷
- عروسی ۱۵۸
- عروسی فاطمه علیها السلام ۱۵۹
- راز تأخیر در ازدواج! ۱۶۲
۶. آشنایی با اسوه‌ها و قهرمانان ۱۶۳
- دیدگاه ژان ژاک روسو ۱۶۵
- راه‌های غیرمتعارف ۱۶۸
۱. هم‌جنس‌گرایی ۱۶۹
- آثار سوء هم‌جنس‌گرایی ۱۷۰
- بعضی از آثار منفی ۱۷۱
- الف - دگرگونی در طبیعت آدمی ۱۷۱
- ب - نزول عذاب ۱۷۲
- ج - رسوایی ۱۷۲
- د - لعن و نفرین الهی ۱۷۴
۲. عمل جنسی با حیوانات ۱۷۵
۳. خودارضایی (استمناء) ۱۷۶
- هشدار کانت ۱۷۸

فهرست / چ

۴. مساحقه.....	۱۷۹
توبه.....	۱۸۱
۵. آمیزش غیرمتعارف با همسر.....	۱۸۱
کلام آخر.....	۱۸۶
منابع و مأخذ.....	۱۸۹

پیشگفتار

انسان در آینه آخرین پژوهش‌ها و تحقیقات علمی جهان ما، «موجود ناشناخته»^۱ نامیده شده است. البته این لقب به خاطر وجود راز و رمزی شماری است که در ابعاد مختلف «فیزیولوژیک» وجود انسان نهفته شده است. اگر اسرار ناشناخته روحی و پسیکولوژی وجود آدمی را نیز بر آن بیفزاییم، بر ناشناختگی وجود انسان تأکید بیشتری خواهد شد.

انسان در قرآن در آیات مختلف، مورد توجه قرار گرفته و افزون بر آن سوره‌ای به نام «انسان» نیز در قرآن کریم به چشم می‌خورد و همین مسأله، مایه تأکید بیشتری بر توجه به «انسان‌شناسی» می‌باشد.

در جهان آفرینش، انسان تنها موجودی است که همه آفریده‌ها به خاطر او آفرینش یافته است.

پروردگار حکیم فقط پس از آفرینش انسان به خویش آفرین گفت: ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ

۱. از نوشته‌های الکسیس کارل اندیشمند فرانسوی و برنده جایزه علمی نوبل

أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ^۱ و نیز تنها در حق انسان فرمود: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ ^۲ این آیات نشانه عظمت وجود و اهمیت انسان است.

* * *

پروردگار حکیم در باب هویت وجودی انسان می‌فرماید: ما او را به دو راه آشنا ساختیم تا طبق اراده خود راه شکران را در پیش گیرد یا راه کفران را برگزیند. ﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾ ^۳.

همچنین می‌فرماید: ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ﴾ ^۴ ما او را به دو راه (خیر و شر) آشنا ساختیم. چنانکه در سوره شمس پس از سوگندهای متعدد می‌فرماید: ﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ ^۵ (دو راه فجور و تقوا را به او شناساندیم).

البته پرورش و به کمال رساندن انسان، با وجود این همه راز و رمز و اسرار نهفته در سرشت او کار آسانی نیست. و بی‌شک یگانه چیزی که در این میدان بیش از سایر عوامل تأثیرگذار، در او مؤثر می‌باشد «پرورش صحیح» و «تربیت اسلامی» است. کتاب حاضر در پی ارائه رهنمودهای لازم در این باره است.

* * *

در جهان آفرینش، انسان، یگانه موجودی است که به تربیت کامل نیاز دارد؛ ^۶ جوانه‌های رشد نیافته فراوانی در درون انسان وجود دارد که برای رشد آن جوانه‌ها، نیازمند تربیت است. انسان، استعدادها و زمینه‌های بالقوه بسیاری دارد که فقط در پرتو تربیت، می‌توانند شکوفا شوند؛ در حالی که استعدادهای حیوان و گیاه، به گونه‌ای جبری و غریزی و بی‌نیاز به تربیت، شکوفا می‌شود.

۲. اسراء، آیه ۷۰.

۴. بلد، آیه ۱۰.

۶. ر.ک: کانت، تعلیم و تربیت، ص ۱۰۸.

۱. مؤمنون، آیه ۱۴.

۳. انسان، آیه ۳.

۵. فجر، آیه ۱۰.

انسان برای تربیت خود، به مرتبی، برنامه و قوانین تربیتی نیاز دارد. و بی شک برترین نظام‌ها و کامل‌ترین برنامه‌های تربیتی به منظور سالم‌سازی نسل، فقط در آئین اسلام یافت می‌شود. امام محمد باقر علیه السلام فرمودند:

«شَرْقًا أَوْ غَرْبًا قَوْلُ اللَّهِ لَا تَجِدَانِ عِلْمًا صَاحِبًا إِلَّا شَيْئًا خَرَجَ مِنْ عَيْنِنَا أَهْلِ الْبَيْتِ».^۱

به همه جا جهان سفر کنید، به شرق و غرب گیتی گام نهید، دانش استوار و حقیقت متینی جز آنچه از ما اهل بیت دریافت می‌کنید، نخواهید یافت.

دشوارترین عمل، در زندگی آدمی، تربیت فرزند است. بر این اساس تربیت فرزند را باید مهمترین عمل نامید لذا اسلام در خانواده به مادر مسؤولیت تأمین مخارج زندگی را واجب نکرد تا او با فراغت بیشتر بدان همت گمارد. تربیت فرآیندی است که حصول آن به عوامل فراوانی بستگی دارد که مهمترین آنها عبارت‌اند از:

الف: توانمندی و موفقیت مربی و تربیت‌گر

ب: کارایی ابزار و اسباب تربیت

ج: رهنمودها و دستورالعمل‌های تربیتی کامل و موفق

د: زمینه‌ها و آمادگی‌های لازم در مربی

ه: (تربیت‌پذیر) فراهم بودن زمینه‌های مناسب زیست محیطی و اجتماعی

نکته اساسی قابل توجه آن است تربیت پذیری آدمی از حیث مناسب‌ترین فرصت همان است که در نگاه اسلامی سه مرحله هفت سال اول، هفت سال دوم و هفت سال سوم گویای آن است و در فرصت‌های دیگر از درجه آن کاسته می‌گردد و سخن معروف رسول بزرگوار اسلام: «اطلبوا العلم من المهد الى اللحد» بدان اشاره

دارد از این حیث بدست می‌آید که نوعی تربیت‌پذیری در آدمی تا پایان عمر آدمی در آدمی وجود دارد بر این اساس «عبرت‌گیری» و «پندپذیری» آدمی، در همه احوالات زندگی آدمی وجود دارد.

گفتنی است که این کتاب، درصدد ارائه دیدگاه اسلام در زمینه سالم‌سازی نسل است. و در باب اهمیت اسلام به این مسأله توجه به سیره امام سجاد علیه السلام ضروری است. در احادیث آمده است:

«كَانَ زَيْنُ الْعَابِدِينَ عليه السلام إِذَا بُشِّرَ بِوَلَدٍ لَا يَسْأَلُ: أَذَكَرُ هُوَ أَمْ أُنْثَى، حَتَّى يَقُولَ: أَسْوَى؟ فَإِذَا كَانَ سُوءًا قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَخْلُقْ مِنِّي خَلْقًا مُسَوِّهَاً»^۱

هرگاه فرزندی در خانه امام سجاد علیه السلام تولد می‌یافت، آن حضرت پیش از آن که پسر یا دختر، می‌پرسید: آیا کودک سالم است؟ هنگامی که روشن می‌شد که فرزند سالم است، می‌گفت: خدا را سپاس که فرزندی ناقص و ناتمام در خانه‌ام، به دنیا نیامده است.

تفاوت اساسی:

نکته قابل ذکر آن است که:

الف: تربیت انسان، یک مسأله مورد نظر همه ملل جهان است.

ب: در همه ملل، شیوه‌ها و رهنمودهای مختلفی در باب تحقق تربیت انسان وجود دارد، آنچه تفاوت اساسی تربیت اسلامی (تربیت بر مبنای روان‌شناسی و تربیت الهی) با تربیت غیر آن را تشکیل می‌دهد «انسان‌شناسی» آنان می‌باشد. در انسان‌شناسی ملل جهان، انسان، «وجودی این سوئی» دارد و باید تربیت شود تا

۱. ر.ک: حزم‌عاملی، وسائل التبعیه، ج ۱۵، ص ۱۴۲؛ نیز ر.ک: عده الداعی، ص ۸۷.

بتواند بهتر از این جهان لذت ببرد ولی در «انسان‌شناسی وّ خیانی» که مورد نظر اسلام و قرآن می‌باشد: انسان، وجودی «این سوئی و دگر سوئی» دارد. زندگی انسان، با مرگ تمام نمی‌شود. تربیت انسان باید بگونه‌ای صورت پذیرد و آدمی بگونه‌ای تربیت شود که همواره به زندگی اینجا و به زندگی آینده در سرای پس از مرگ بیندیشد. انسانی که دارای چنین نگرشی باشد با انسانی که فقط به همین زندگی گذرا می‌اندیشد، تفاوت اساسی دارد، زیرا دنیا در نگاه انسان اسلامی «مزرعه» است (الدنیا مزرعة الآخرة). ولی دنیا در نظر انسان تربیت شده در تربیت غیر الهی، یک جایگاه نهائی دارد که با مرگ خاتمه می‌یابد. بنابراین میوه نهایی تربیت اسلامی با میوه نهائی تربیت غیرالهی (مادی) کاملاً با یکدیگر متفاوت‌اند. بر این اساس نمی‌توان گفت که: مقوله تربیت، در جهان یکی است و میوه آن نیز یکی می‌باشد. آری: هنگامی می‌توان به چنین ادعائی پرداخت که در سراسر جهان نظام اسلامی یعنی «نظام وّ خیانی» مورد انتظار جهان و حکومت وّ حیانی موعود عالم که یک حکومت فراگیر و جهانی است استقرار یابد. به امید آن روز: اَللّٰهُمَّ عَجِّلْ فَرَجَهٗ وَ سَهِّلْ مَخْرَجَهٗ وَ اَنْصُرْنَا بِهٖ نَصْرًا عَزِيزًا.

توجه: در عرصه تربیت اسلامی که بر اساس روانشناسی الهی استوار است اولین مرحله تربیت، مرحله ازدواج نیست یعنی تربیت آدمی با ازدواج آغاز نمی‌شود. بلکه تربیت سالیانی پیش از ازدواج شروع می‌شود ولی مرحله ازدواج، مرحله‌ای بسیار سرنوشت‌ساز و تعیین‌کننده است. یعنی اگر فرزندان شایسته‌ای را در نسل خود انتظار داریم باید در مرحله ازدواج دقت‌های لازم را به کار بندیم. لازم است توجه فراوانی در باب انتخاب همسر (اعم از شوهر و همسر) صورت پذیرد و مسائل موروّثی و ژنتیک آنان مورد توجه اکید قرار گیرند. یعنی پسری که با دختری می‌خواهد ازدواج کند کمی به عقب برگردد و او را از حیث وراثت و ژنتیک نیز مورد ارزیابی قرار دهد و بنگرد که مادر فرزند فردای او چه کسی است. همچنین برعکس، یعنی دختر نیز

بنگرد که پدر فرزند فردای او چه کسی است. مرحله دوم، همان انتقال صحیح نطفه، به رحم همسر است که آداب ویژه خود را دارد. مرحله سوم مرحله نگاه‌داری صحیح کودک در دوران جنینی اوست. مرحله چهارم، همان است که در روانشناسی امروز تا حدی مورد توجه قرار گرفته که متأسفانه بسیار ابتدایی و ناقص است. در این باره باید به رهنمودهای تربیتی اسلام توجه کرد. به گونه‌ای که از این مهم و پاره‌ای از این تفصیل را در این مجموعه، می‌خوانید.

بر این اساس، در این مجموعه برآنیم تا رهنمودها و دستورالعمل‌های مورد نیاز جامعه اسلامی را از منظر «کتاب و سنت» بیان کنیم. درباره سالم‌سازی نسل و پرورش انسان، نظر آئین اسلام را از میان آیات قرآنی و روایات و دیدگاه‌های اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام استخراج کرده و به تشنگان زلال حقیقت، به ویژه به نسل جوان کشور، تقدیم کنیم، باشد که مقبول درگاه آنان افتد. ان شاء الله - والسلام

حوزه علمیه قم

سید محمد شفیعی مازندرانی

۱۳۸۶/۱۱/۰۷